

Jan Rabiej*, Aleksandra Tomkiewicz*

***Architektura modernistycznych osiedli mieszkaniowych lat 1950–1990.
Katowickie osiedle Tysiąclecia
na tle przykładów europejskich***

***Architecture of modernist housing estates of 1950–1990.
Tysiąclecie housing estate in Katowice
against the background of European examples***

Wprowadzenie

Modernistyczne osiedla mieszkaniowe stały się po II wojnie światowej znakiem rozpoznawczym większości miast europejskich. Był to rezultat rozpowszechnienia zapisów Karty Ateńskiej oraz dyskusji, jaka miała miejsce od końca lat 20. XX w. w ramach działalności Międzynarodowego Kongresu Architektury Nowoczesnej (Congrès International d'Architecture Moderne – CIAM). Poszukiwanie sposobu na zapewnienie dobrych warunków zamieszkania zaowocowało stworzeniem nowoczesnej koncepcji miasta i nowego modelu zabudowy mieszkaniowej. To dało podstawy do powstania monofunkcyjnych dzielnic mieszkaniowych, które stały się ważnym elementem struktury przestrzennej wielu miast europejskich.

Celem pracy jest charakterystyka wpływów powojennego modernizmu na urbanistykę i architekturę Katowic. Realizacje z tego zakresu odzwierciedlają wiodące tendencje kształtowania zabudowy wielorodzinnej w 2. połowie XX w. w Polsce oraz stanowią ważny element dorobku europejskiego modernizmu. Dla zobrazowania tych zależności wykonano analizy porównawcze osiedla Tysiąclecia w Katowicach z wybranymi przykładami

* Wydział Architektury Politechniki Śląskiej/Faculty of Architecture, Silesian University of Technology.

Introduction

After World War II, modernist housing estates became landmarks of most of the European cities as a result of popularising the Athens Charter records and a discussion which has taken place since the end of the 1920s within the International Congress of Modern Architecture (Congrès International d'Architecture Moderne, CIAM). Searching for the way of ensuring good living conditions resulted in the creation of a modern concept of the city and a new model of residential development. Monofunctional residential districts which became an important element of spatial structure of many European cities appeared on this basis.

The aim of the paper is to characterise influences of the post-war modernism on urban planning and the architecture of Katowice. These realisations reflect the leading tendencies of shaping multi-family development in the second part of the 20th century in Poland and are an important element of European modernism output. Comparative analyses of the Tysiąclecie housing estate in Katowice with selected European examples: Beaulieu – Le Rond-Point in Saint-Étienne in France and the Grindtorp complex in Täby in Sweden, were carried out to display these relationships. Carrying out research, in the range mentioned above, is justified by the changes which have recently occurred in the building development at this time both in Poland and other European cities.

europijskimi: osiedlem Beaulieu – Le Rond-Point we francuskim Saint-Étienne i zespołem Grindtorp w szwedzkim Täby. Przeprowadzenie badań w określonym wyżej zakresie uzasadniają przemiany, jakim współcześnie poddawana jest zabudowa powstała w tym czasie zarówno w Polsce, jak i w innych krajach europejskich.

Metody badawcze

Do realizacji założonego celu badań przyjęto metodę historyczno-interpretacyjną z elementami studiów przypadku wielokrotnych [1, s. 187–194, 222–231]. W oparciu o badania literaturowe oraz analizę materiałów archiwalnych i kartograficznych sprecyzowano okoliczności powstania każdego z założeń, które były pochodnymi przemian, jakie zachodziły w 2. połowie XX w. w miastach Europy. Zasadniczą charakterystykę poszczególnych realizacji zaprezentowano w ujęciu morfologicznym [2, s. 21], [3, s. 92–129]. Rozpatrzono cechy kompozycyjne głównych elementów składowych zabudowy osiedli. Określono wielkości i formy brył budynków oraz ich stosunek do otoczenia. Wskazano zasadnicze cechy planów oraz elewacji. Podstawę do przeprowadzenia analiz porównawczych stanowią materiały z badań *in situ* oraz dokumentacja fotograficzna.

Osiedla mieszkaniowe jako realizacja idei modernizmu

Okres największej popularności modernistycznego modelu miasta na zachodzie Europy przypadł na lata 50. i 60. XX w. U podstaw nowoczesnej koncepcji miasta usytuowano kwestię mieszkaniową, a monofunkcyjne dzielnice mieszkaniowe stały się głównym elementem jego struktury przestrzennej [4, s. 7].

Wielkie osiedla mieszkaniowe wydawały się doskonałym rozwiązaniem w sytuacji intensywnego rozwoju ośrodków miejskich i konieczności odbudowy wielu z nich. Jednocześnie stały się podstawą kształtowania nowo powstających miast, realizowanych na przykład we Francji w formie *grands ensembles* czy w Szwecji w postaci miast ABC¹. Za sprawą niespotykanej dotąd skali inwestycji modernistyczne koncepcje zarówno w zakresie urbanistyki, jak i architektury zostały w zdecydowany sposób wprowadzone w strukturę przestrzenną miast europejskich. Nowoczesny sposób kształtowania zabudowy i tworzenia nowych dzielnic zmienił ich dotychczasowe oblicze.

W Polsce realizacja modernistycznych osiedli rozpoczęła się z opóźnieniem w stosunku do krajów Zachodu. Wynikało to z sytuacji politycznej lat 1949–1956, kiedy to w architekturze obowiązywała „socjalistyczna treść w narodowej formie”. Po tym okresie nastąpiło odrzucenie wzorców klasycyzujących i nawrót do współczesności [5, s. 105–110]. Jednak pod presją minimalizacji kosztów

¹ Określenie ABC odnosi się do samodzielnego miasta satelitarne- go Sztokholmu, zapewniającego miejsca pracy (A – *arbete*, czyli pracę), mieszkanie (B – *bostäder*, czyli mieszkanie) i wyposażenie w usługi (C – *center*, czyli centrum).

Research methods

The historical-interpretative method with elements of multiple case studies [1, pp. 187–194, 222–231] was accepted to realise the established aim of the research. Circumstances of the appearance of each of the complexes which were the derivatives of changes which occurred in the second part of the 20th century in European cities, were specified on the basis of literature studies and the analysis of archival and cartographic materials. The essential characteristic of each realisation was presented in a morphological formulation [2, p. 21], [3, pp. 92–129]. Compositional features of the main integral elements of housing estates were considered. Sizes and forms of the body of buildings and their approach to the surroundings were defined. Essential features of plans and facades were shown. Materials from *in situ* research and photographic documentation were the basis of carrying out comparable analyses.

Housing estates as a realisation of the modernism idea

The modernist model of a city in western Europe was most popular in the 1950s and 1960s. The residential issue was the basis of the modern concept of the city, whereas mono-functional residential districts became the main element of its spatial structure [4, p. 7].

Large housing estates seemed to be the perfect solution while there was an intensive development of urban centres and the necessity of reviving many of them. At the same time, they became the basis of shaping emerging new cities, built, i.e. in France in the form of “grands ensembles”, or in Sweden as ABC cities¹. Because of the unprecedented scale of the investments, modernist concepts, both in urban planning and architecture, were decidedly introduced into the spatial structure of European cities. The modern way of shaping development and creating new districts changed their hitherto look.

In Poland, the realisation of modernist districts started with a delay in relation to western European countries as a result of the political situation in the years 1949–1956, when “the socialist content in the national form” was obligatory in architecture. After that period, there was a rejection of classical patterns and the return to modernity [5, pp. 105–110]. However, there was a gradual negation of aesthetic values under the pressure of minimising costs, acceleration of the phase of investments realisation and the domination of industrial technologies. The residential development deprived of individual features, very often of poor quality, built of the standard integral elements composition dominated in socmodernism, i.e. from the end of the 1950s to the end of communism in Poland and communist countries [6, pp. 228–229]. The negative view of prefabricated housing estates of the post-war modernism created in these conditions, as perceived them monotonous, undistinguished complexes of poor technical quality [7, pp. 120–129].

¹ The term ABC refers to the satellite city of Stockholm, which creates jobs (A – *arbete*, means work), residential accommodation (B – *bostäder*, means a house) and service (C – *center*, i.e. a centre).

tów, przyspieszenia tempa realizacji inwestycji i dominacji technologii uprzemysłowionych nastąpiła stopniowa negacja wartości estetycznych. W okresie socjodemokratyzmu, czyli od końca lat 50. do schyłku komunizmu, w Polsce i krajach demokracji ludowej dominowała zabudowa mieszkaniowa pozbawiona cech indywidualnych, często niskiej jakości, wznoszona ze standardowego zestawu elementów składowych [6, s. 228–229]. W tych uwarunkowaniach tworzył się negatywny obraz prefabrykowanych osiedli mieszkaniowych modernizmu okresu po II wojnie światowej jako monotonnych, niczym niewyróżniających się założeń o niskiej jakości technicznej [7, s. 120–129].

Druga połowa XX w. to okres intensywnego rozwoju Katowic i rozbudowy struktur miejskich². W tym czasie obok powszechnej, typowej zabudowy blokowej powstały liczne inwestycje, które w znaczący sposób wpłynęły na charakterystyczny wizerunek miasta. Zjawisko to wynikało z dwóch głównych czynników. Działający w Katowicach architekci dążyli do pogodzenia nowoczesnej formy i indywidualnego charakteru nowych realizacji z wymogami uprzemysłowionych metod budownictwa. Ich starania wspierane były przez władze regionalne w osobie Jerzego Ziętka, którego ambicją było nadanie Katowicom nowoczesnego oblicza. Połączenie zaangażowania projektantów i aspiracji inwestora zaowocowało powstaniem wielu obiektów mieszkalnych o wyjątkowych cechach. Należą do nich m.in. położone w śródmieściu: 24-kondygnacyjny punktowiec wykonany w konstrukcji stalowej, tzw. Haperowiec (projekt: Jurand Jarecki i Marian Skalkowski), Superjednostka wzorowana na Bloku Marsylskim Le Corbusiera (projekt: Mieczysław Król) czy eksperymentalny budynek galeriowy z częścią korytarzowo-klatkową (projekt: Mieczysław Król). Obok pojedynczych obiektów mieszkalnych, łączonych zwykle w niewielkie zespoły zabudowy, w strukturze przestrzennej Katowic wyróżniają się osiedla mieszkaniowe: osiedle Tysiąclecia (Henryk B. Buszko, Aleksander L. Franta, Marian Dziewoński, Tadeusz Szewczyk) realizowane od początku lat 60., powstałe w latach 1970–1978 osiedle Roździeńskiego, popularnie nazywane „Gwiazdami” (Henryk B. Buszko, Aleksander L. Franta, Tadeusz Szewczyk) oraz osiedle Paderewskiego z lat 1970–1980 (Jurand Jarecki, Stanisław Kwaśniewicz, Ryszard Ćwikliński).

Wielokondygnacyjny budynek mieszkalny i geneza nowego modelu zabudowy

Postulaty zapewnienia dobrych warunków mieszkaniowych, odpowiadających potrzebom biologicznym mieszkańców miast, były ściśle związane z konsekwencjami wprowadzenia w strukturę miast nowej funkcji, jaką stanowią przemysł. Realizacji potrzeb społeczeństw przemysłowych upatrywano w zapewnieniu dostępu do [...] „podstawowych radości” nieba, drzew i światła [8, s. 37]. W połączeniu z postulatem rozsądnych kosztów

In Katowice there was an intensive development and expansion of city structures in the second part of the 20th century². At that time, besides the general, typical block development there were many investments which importantly influenced the characteristic countenance of the city. This situation was caused by two main factors. Architects who worked in Katowice tended to reconcile the modern form and the individual character of new realisations with the requirements of industrialised building methods. Mr. Jerzy Ziętek, the local authority, supported their efforts because his ambition was to give Katowice a modern appearance. Many residential buildings of distinguished features were built as a result of joining the designers' engagement with the investor's aspirations. There are, inter alia a 24-storey tower block, made of a steel construction located in the city centre the so-called Haperowiec (the project: Jurand Jarecki and Marian Skalkowski), the Superjednostka which was patterned upon Le Corbusier's Unite d'Habitation (the project: Mieczysław Król), or an experimental gallery building with a hall-staircase part (the project: Mieczysław Król). Together with single residential buildings, which are usually joined in a small development complex, housing estates are distinguished in the spatial structure of Katowice: the Tysiąclecie housing estate (Henryk B. Buszko, Aleksander L. Franta, Marian Dziewoński, Tadeusz Szewczyk), built from the beginning of the 1960s, the Roździeński housing estate, built in the years 1970–1978, popularly known as the “Stars” (Henryk B. Buszko, Aleksander L. Franta, Tadeusz Szewczyk) and the Paderewski housing estate from the years 1970–1980 (Jurand Jarecki, Stanisław Kwaśniewicz, Ryszard Ćwikliński).

A multi-storey residential building and the genesis of a new model of development

Postulates about ensuring good living conditions, corresponding to the biological needs of the city's residents were closely connected with the consequences of introducing a new function, such as an industry, in the city structure. Ensuring the access to [...] “basic happiness” the sky, trees and light [8, p. 37] was seen as the realisation of industrial needs of the societies. The modernist way of shaping residential development was born through joining the postulate of reasonable costs of building and living, seen in the aspiration for standardisation and rationalisation of functional-spatial and technological solutions.

During the second, in the series of CIAM, Congresses, in October 1929 in Frankfurt upon Men, titled *Existenzminimum*, there was a beginning of the discussion about shaping good living conditions. The result of the current searching for a new way of city structures' development and healthy living conditions was the range of issues taken up at that time³. There was a connection with the

² In 1948 the population in Katowice was more than 168,000 [9, pp. 33–45], and in 1987 the population was 368,000 people [10].

³ The engagement of city authorities inter alia in France, Belgium, Holland and Germany (Ernst May's actions in Frankfurt upon Men) in searching for a new model of shaping residential development was the

² W 1948 r. liczba ludności Katowic wynosiła ponad 168 tysięcy [9, s. 33–45], by w 1987 r. osiągnąć poziom 368 tysięcy [10].

budowy i utrzymania, uwidocznionym w dążeniu do standaryzacji i racjonalizacji rozwiązań funkcjonalno-prze-strzennych i technologicznych, zrodził się modernistyczny sposób kształtowania zabudowy mieszkaniowej.

Dyskusja wokół kwestii kształtowania dobrych warunków zamieszkania zapoczątkowana została już na drugim z serii Kongresów CIAM. Odbył się on w październiku 1929 r. we Frankfurcie nad Menem pod hasłem *Existenzminimum*. Obszar podejmowanych wówczas zagadnień wynikał z powszechnych w tym czasie poszukiwań nowego sposobu rozwoju struktur miejskich i zdrowych warunków życia³. Z nimi łączyła się fascynacja zmianami, przyspieszonymi przez upowszechnienie osiągnięć technicznych. Kult „maszyny” znalazł swoje odzwierciedlenie w procesie kształtowania architektury poprzez uprzedmiotwienie procesu budowlanego z szerokim wykorzystaniem nowoczesnych materiałów: stali, żelbetu i szkła. Szansą na zdynamizowanie procesu inwestycyjnego miała być standaryzacja. W ten nurt innowacji włączone zostały tektoniczne i wizualne strategie nowej architektury [8, s. 30–31], które określały m.in. pięć punktów architektury nowoczesnej Le Corbusiera, czy swoboda uformowań⁴.

Jedną z kwestii podnoszonych w ramach prac CIAM 2 była forma budynku mieszkalnego. Walter Gropius argumentował na rzecz wysokich domów wielorodzinnych, które zapewnić miały niskie koszty realizacji oraz wysoką gęstość zaludnienia przy jednoczesnym rozluźnieniu zabudowy. Taki sposób kształtowania zabudowy mieszkaniowej nie ograniczał dostępu do światła słonecznego i widoków oraz umożliwiał otoczenie jej terenami zieleni i rekreacji [8, s. 35–38]. Dyskusja uczestników CIAM o minimalnej jednostce mieszkaniowej i konieczności zaspokojenia potrzeb klasy robotniczej ewoluowała w kierunku stworzenia nowej strategii planowania miast. Uznano, że rozwiązanie masowego problemu mieszkaniowego może zapewnić jedynie planowanie wielkoskalowe [8, s. 53]. Priorytetem nowej strategii planistycznej miało stać się właśnie mieszkanie. Taki sposób myślenia uwidocznili się w funkcjonalnym modelu miasta, usankcjonowanym zapisami Karty Ateńskiej. W modelu opracowanym w 1933 r. w ramach IV Kongresu Architektury Nowoczesnej, wydzielonym dzielnicom mieszkaniowym

fascination with changes which were accelerated by propagating technical achievements. The cult of “the machine” was reflected in the process of shaping architecture through industrialising the construction process with a wide use of modern materials: steel, reinforced concrete and glass. The standardisation was supposed to be the chance to speed up the investment process. Tectonic and visual strategies of new architecture [8, pp. 30–31] which defined inter alia five points of Le Corbusier’s modern architecture or freedom of shaping architectural formations, were joined to the innovation trend⁴.

The form of a residential building was one of the issues discussed during CIAM 2. Walter Gropius argued for the high multi-family development, which was supposed to ensure low construction costs and high population density with the simultaneous looseness of development. This type of shaping residential development did not restrict the access to the sunlight and view and enabled to create green areas and entertainment areas around it [8, pp. 35–38]. CIAM participants’ discussion about the minimal residential unit and the necessity to satisfy the needs of the working class evolved towards creating new strategies of cities planning. Only the multiscale planning was recognised as a solution of the mass residential problem [8, p. 53]. The flat was supposed to be the priority in the new planning strategy. This kind of thinking was seen in the functional model of the city, approved by the records of the Athens Charter. In the model, elaborated in 1933 within the CIAM 4th, the remaining city functions such as work, entertainment, and communication which connected all the elements, were subordinated to separate residential districts [8, pp. 89–90].

This new way of thinking about the city and the flat as its main element was thus born. The belief of that time about the idea of solving all problems of the cities of the industrial era by using the functional disposition of the area and the multi-storey and multi-family development surrounded by a green area was not confirmed in practice. It turned out that the strategy shaped in the interwar period and realised mainly after World War II, did not bring expected effects and gave rise to new problems. However, it appeared that modernist realisations were an important phase of the urban thought and the concept of shaping the architectural form. Complexes arising in this period, especially residential housing estates which created cohesive compositions, became important elements of the spa-

³ Bodźcem do określenia nowych urbanistycznych form dla nowych przemysłowych społeczeństw było zaangażowanie głównie władz miejskich m.in. we Francji, Belgii, Holandii i Niemczech (działania Ernsta Maya we Frankfurcie nad Menem) w poszukiwanie nowego modelu kształtowania zabudowy mieszkaniowej. Również w Związku Radzieckim od początku lat 20. XX w. podejmowano dyskusję o minimalnej jednostce mieszkaniowej. Nowe rozwiązania w tym zakresie wiązano ze zmianami społecznymi. Przejawem nowego podejścia, wskazującego na dążenie do stworzenia kolektywnych zbiorowości kosztem rodziny, były struktury mieszkalno-usługowe (dom-komuna). Tego rodzaju obiekty wyposażane były w zbiorowe urządzenia gospodarcze, przestrzenie przeznaczone do zgromadzeń mieszkańców oraz zbiorowe usługi opieki dziennej, wspólne kawiarnie i ogrody na dachach [8, s. 27–29, 37–38].

⁴ Określenie to zastosował Bohdan Lisowski dla architektury awangardowej, która charakteryzować się miała penetracją przestrzeni, wielowidokowością, prostotą, lakonicznością i przejrzystością uformowań oraz potraktowaniem regionalnych cech zewnętrznych jako wartości zmiennych [za: 2, s. 21].

incentive to define new urban forms for new industrial societies. From the beginning of the 1920s in the Soviet Union the discussion about the minimal residential unit was also started. New solutions were connected with the social changes. Residential and retail structures (a house-commune) indicated a new approach, tending to create collective community at the cost of the family. Such objects were equipped with collective economic instruments, spaces for residents’ meetings and collective day-care services, common cafes and gardens on roofs [8, pp. 27–29, 37–38].

⁴ This definition was used by Bohdan Lisowski for avant-garde architecture which was supposed to be characterised by space penetration, multiple visibility, simplicity, a briefness and clearness of formations and treating regional external features as variable values [acc. 2, p. 21].

podporządkowane zostały pozostałe funkcje miasta. Należały do nich, już wówczas określane krótkimi hasłami, funkcje związane z pracą i rekreacją oraz łączącą wszystkie elementy komunikacją [8, s. 89–90].

Tak narodził się nowy sposób myślenia o mieście i mieszkaniu jako jego głównym elemencie. Ówczesne przekonanie do idei rozwiązania wszelkich problemów miast epoki przemysłowej poprzez zastosowanie funkcjonalnej dyspozycji terenu i wielokondygnacyjnej zabudowy wielorodzinnej otoczonej zielenią nie znalazło potwierdzenia w praktyce. Okazało się, że kształtująca się w okresie międzywojennym, a realizowana przede wszystkim po II wojnie światowej strategia nie przyniosła pożądanych efektów i zrodziła nowe problemy. Jednak realizacje okresu modernizmu okazały się ważnym etapem rozwoju myśli urbanistycznej i koncepcji kształtowania formy architektonicznej. Powstałe w tym czasie założenia, a zwłaszcza osiedla mieszkaniowe tworzące spójne kompozycyjnie całości, stały się ważnymi elementami struktury przestrzennej miast, decydującymi jednocześnie o ich wizerunku [11, s. 48–54].

Charakterystyczny model kształtowania zabudowy mieszkaniowej modernizmu powojennego wynikał z czynników, na które wskazano wcześniej. Należą do nich przede wszystkim: model budynku wysokiego propagowany przez CIAM, tektoniczne i wizualne strategie architektoniczne wypracowane w okresie międzywojennym, upowszechnienie standaryzacji i rozwój technologii budowlanej. W efekcie połączenia tych czynników po II wojnie światowej w Europie rozpowszechnił się model wielokondygnacyjnego budynku wielorodzinnego. Wynikało to z dążenia do maksymalizacji gęstości zaludnienia przy jednoczesnym rozluźnieniu zabudowy. Budynek taki stanowił spiętrzenie wielu, zwykle powtarzalnych kondygnacji. Powszechne było ograniczenie funkcji mieszkaniowej w obrębie najniższych kondygnacji oraz wprowadzenie stref wejściowych i gospodarczych. Miało to ograniczyć uciążliwość mieszkania na najniższych kondygnacjach. Perforowane powtarzalnymi oknami elewacje urozmaicane były loggiami lub balkonami. Stanowiły one element pośredni między wnętrzem budynku a jego otoczeniem, zapewniając dostęp do widoków. Ponadto modernistyczną zabudowę mieszkaniową okresu po II wojnie światowej charakteryzował oszczędny detal. Jego forma wynikała częstokroć ze struktury budynku i zastosowanej technologii budowy. Faktura i koloryt elewacji były efektem użytych materiałów. Poszczególne obiekty rozmieszczano luźno wśród terenów zieleni, które miały być miejscem lokalizowania terenów rekreacyjnych, obiektów edukacji, usługowo-handlowych oraz powiązań pieszych.

Osiedle Beaulieu – Le Rond-Point w Saint-Étienne

Saint-Étienne jest miastem położonym w regionie Rodan-Alpy, w odległości około 60 km od Lyonu. Obecnie żyje tu około 170 tysięcy mieszkańców⁵. Ośrodek ten doświadczył gwałtownego rozwoju w XIX i XX w.,

tial structure of cities, deciding simultaneously about their image [11, pp. 48–54].

The characteristic model of shaping residential development of post-war modernism was the result of the factors mentioned earlier. These are mainly: the model of a multi-storey building propagated by CIAM, tectonic and visual architectural strategies elaborated in the inter-war period, popularising standardisation and the development of construction technology. After World War II the multi-storey and multi-family building spread as the effect of joining these factors. This was the result of maximization of density with simultaneous loosening of development. Such a building looked like a build-up of many, usually repetitious storeys. Reduction of the residential function in the lower storeys and introduction of entrance areas and household store functions was to limit the inconvenience of living in the lower storeys. Facades perforated with repetitive windows were diversified with loggias or balconies. They were an intermediate element between the interior of the building and its surroundings, ensuring access to views. Spare detail was characteristic for the modernist residential development after World War II. Its form was often the result of the building structure and the used construction technology. The texture and colour of the facade were the effect of the materials used. Each object was located among green areas, which were assumed to be entertainment areas, educational objects, sales and service centres and pedestrian precincts.

Beaulieu – Le Rond-Point housing estate in Saint-Étienne

Saint-Étienne, located in the Rhône-Alpes region, is about 60 km from Lyon with a population of about 170,000⁵. There was a rapid development in the 19th and the 20th century, mainly because of the domination of heavy extracting and metallurgic industries and textile industry. Interventions in the spatial structure of Saint-Étienne, in the years 1953–1975, were based on the functional disposition of the terrain, propagated by CIAM. Beaulieu – Le Rond-Point housing estate, built on the south-east outskirts of Saint-Étienne, became the realisation of the modern model of the city postulates and became the origin of a big residential development in this part of the city, where 30,000 residents were supposed to live [12, p. 35]. The housing estate was built in the years 1953–1956 within the national programme of building social flats as one of the so called “grands ensembles”. This was an answer to the post-war crisis in the French real estate market and very bad living conditions in Saint-Étienne⁶.

1264 flats were built in a field area of 12 ha, located on the agriculturally used southern slope. Architects, Edouard Hur and Henri Gouyon, in cooperation with Jean Farat were

⁵ Data from 2011, www.insee.fr [accessed: 18.08.2014].

⁶ Saint-Étienne is shamefully known as the “slums city”, as the result of overpopulation in the existing residential development and a poor technical condition (in 1946 41.2% of flats in the city were qualified as overcrowded); this was the effect of the process which reached back to the middle of the 19th century [13, p. 53].

⁵ Dane z 2011 r., www.insee.fr [data dostępu: 18.08.2014].

przede wszystkim za sprawą dominującego w tym rejonie ciężkiego przemysłu wydobywczego i hutniczego oraz przemysłu tekstylnego. Podejmowane w latach 1953–1975 interwencje w strukturę przestrzenną Saint-Étienne opierały się na propagowanej przez CIAM funkcjonalnej dyspozycji terenu. Realizacją postulatów nowoczesnego modelu miasta stało się osiedle Beaulieu – Le Rond-Point, które powstało na południowo-wschodnich obrzeżach Saint-Étienne. Stało się ono załącznikiem dużego założenia mieszkaniowego, które docelowo pomieścić miało 30 tysięcy mieszkańców [12, s. 35]. Osiedle zrealizowane zostało w latach 1953–1956 w ramach krajowego programu budowy mieszkań socjalnych jako jedno z tzw. *grands ensembles*. Była to odpowiedź na powojenny kryzys na francuskim rynku nieruchomości i szczególnie złe warunki zamieszkania w Saint-Étienne⁶.

Na działce o powierzchni około 12 ha, położonej na użytkowanym rolniczo południowym zboczu wzgórza, powstały 1264 mieszkania. Autorami projektu byli architekci Edouard Hur i Henri Gouyon, którzy współpracowali z Jeanem Faratem. W projekcie uwzględnione zostały postulaty zachowania optymalnych kosztów, zastosowania uprzemysłowionych i zrationalizowanych technik budowlanych, a przede wszystkim postulat realizacji celu społecznego. Przez tę ostatnią rozumiano zapewnienie higienicznych warunków życia z dostępem do powietrza, światła i zieleni oraz odpowiedniego wyposażenia technicznego mieszkań [12, s. 24–53]. Połączenie wymienionych postulatów z próbą wpisania się w kontekst otoczenia, który kształtowało położenie na stromym zboczu⁷ (il. 1a), zaowocowało powstaniem założenia o wyjątkowych cechach.

Dążenie do dostosowania powstającego osiedla do warunków topograficznych uwidoczniło się we wprowadzonych formach architektonicznych i wzajemnych relacjach między nimi. Niższe, 5–6-kondygnacyjne budynki zlokalizowane zostały w wyższej części założenia. Część z nich posadowiono prostopadłe do kierunku spadku terenu, a część podąża za krzywizną warstwy. W ten sposób utworzono reprezentacyjną ulicę, stanowiącą oś całego zespołu. Wyższe budynki zrealizowano u podstawy wzgórza jako 11–13-kondygnacyjne tafle, które ukształtowane zostały na rzucie litery „L”. Główne korpusy tych domów ustawione zostały prostopadłe do linii zbocza. Za sprawą takiego ukształtowania zabudowy główna część osiedla zyskała formę wachlarza otwierającego się na południe. Nad całością dominuje 22-kondygnacyjny wieżowy punktowiec o zwartej prostokątnej bryle na rzucie kwadratu (il. 1b). Charakter osiedla określa również tektonika fasad. Na gładko tynkowane ściany „nałożony” został równomierny rytm otworów okiennych. Zastosowano też różnorodne układy loggii z częściowymi domknięciami ażurowymi płytami betonowymi. W ten sposób na oszczędnych elewacjach powstaje bogata gra

the authors of the project. The postulates of keeping rational costs, using industrial and rationalised construction techniques, and first of all, the postulate of the social aim achievement, were accomplished in the project. Ensuring hygienic living conditions with the access to air, light and green areas and appropriate technical equipment in the flats were seen as the realisation of the social aim [12, pp. 24–53]. As a result of joining the postulates mentioned above with an attempt at entering into the surrounding context, which was shaped by the location on the steep slope⁷ (Fig. 1a), a complex with unique features was built.

The used architectural forms and their interrelations were reflected in the tendency to adjust this architectural establishment which was being built to topographic conditions. Lower, 5–6-storey buildings were located in the higher part, where some of them were perpendicularly located to the direction of the inclination, whereas some of them followed the curvature of the contour line. As a result, a representative street, which is the axis of the whole complex was created. Higher buildings were located at the base of the slope as 11–13-storey panels, founded on the projection of the letter “L”. Main bodies of these flats were built perpendicularly to the slope line. The main part of the housing estate gained the form of a fan, opening to the south, due to such a shape of the development. A 22-storey tower block of a compact ruled body on a square projection dominates (Fig. 1b). Also the tectonics of the facades define the character of the housing estate. The regular rhythm of window openings was “applied” on the smoothly plastered walls. Varied layouts of loggias with partially closed openwork of concrete slabs were also used. As a result, a rich play of chiaroscuro on simple facades appeared. What is more, the massive bodies of every building vary through individually shaped entrance areas. They are created with the roofing supported by narrowing down pillars (Fig. 1c), and also footbridges thrown over fragments of the slope [11, pp. 189–191], [14, p. 410].

Spaces between buildings were filled with different forms of arranged green areas, among which, there were pedestrian precincts. The loosely located development and green areas between each building were presumed to be the realisation of an access to light, air and green areas (Fig. 2).

The Beaulieu – Le Rond-Point housing estate creates a coherent whole inscribed in the slope of the hill. Simple bodies of the buildings are diversified by refined details of loggias and entrance areas. The housing estate is seen as a distinctive element in the spatial structure of Saint-Étienne with respect to the prominent location, the scale of the complex and its compositional values.

The Grindtorp complex in Täby

Täby is a satellite city of Stockholm, which has maintained its administrative independence. It is located about 17 km north of the capital of Sweden, with an area of 61 km² and the population of 67,000⁸. There was

⁶ Saint-Étienne zyskało niechlubne miano „miasta slumsów”. Wynikało to ze znacznego przeludnienia istniejącej zabudowy mieszkaniowej oraz złego stanu technicznego (w 1946 r. 41,2% mieszkań zostało zakwalifikowanych jako przepelnione; był to efekt procesu sięgającego połowy XIX w.) [13, s. 53].

⁷ Spadek o nachyleniu 13–26% [12, s. 48].

⁷ 13–26% gradient of the inclination [12, p. 48].

⁸ Data from July 2014, www.taby.se [accessed: 20.08.2014].

Il. 1. Saint-Étienne, osiedle Beaulieu – Le Rond-Point: a) plan sytuacyjny (fragment; opracowanie własne na podstawie Google Maps; data dostępu: 20.08.2014); b) wysokościowiec; c) detal wejścia (fot. A. Postawa)

Fig. 1. Saint-Étienne, Beaulieu – Le Rond-Point housing estate: a) position (fragment; own elaboration based on Google Maps; accessed 20.08.2014); b) skyscraper; c) entrance detail (photo by A. Postawa)

światłocieniem. Ponadto masywne bryły poszczególnych budynków urozmaicają indywidualnie kształtowane strefy wejściowe. Tworzą je zadania wsparte na zwężających się ku dołowi słupach (il. 1c), a także kładki przerzucone nad fragmentem zbocza [11, s. 189–191], [14, s. 410].

Przeźnienie pomiędzy budynkami wypełnione zostały różnymi formami zieleni urządzonej, wśród której poprowadzono ciągi piesze. Luźno rozmieszczona zabudowa i bogata roślinność pomiędzy poszczególnymi domami miała stanowić realizację postulatu dostępu do światła, powietrza i zieleni (il. 2).

Osiedle Beaulieu – Le Rond-Point tworzy spójną całość wpisującą się w zbocze wzgórza. Oszczędne bryły domów urozmaicają dopracowane detale loggii i stref wejściowych. Ze względu na eksponowane położenie, skalę założenia i jego walory kompozycyjne osiedle to stanowi element wyróżniający się w strukturze przestrzennej Saint-Étienne.

Zespół Grindtorp w Täby

Täby to miasto satelitarne Sztokholmu, które zachowało niezależność administracyjną. Położone jest w odległości około 17 km na północ od centrum stolicy Szwecji. Współcześnie obejmuje powierzchnię 61 km² i zamieszkiwane jest przez 67 tysięcy osób⁸. Täby doświadczyło gwałtownego rozwoju struktury miejskiej w latach 60. i 70. XX w. Wiązało się to z zapoczątkowaną w latach 40. XX w. realizacją planu deglomeracji Sztokholmu i budowy nowych jednostek satelitarnych. Podobnie jak ośrodki kształtowane według koncepcji ABC powstało wzdłuż linii kolejowej prowadzącej do stolicy, a lokalizacja dworca stała się załóżkiem nowego centrum miasta. Jednak struktura ośrodka, ze względu na brak zaplecza zapewniającego zatrudnienie mieszkańcom, nie w pełni

Il. 2. Saint-Étienne, osiedle Beaulieu – Le Rond-Point (fot. A. Postawa)

Fig. 2. Saint-Étienne, Beaulieu – Le Rond-Point housing estate (photo by A. Postawa)

a rapid development of the city structure in the 1960s and 1970s, because of the realisation of Stockholm deglomeration plan started in 1940s, and building of new satellite units. Similarly to urban centres shaped according to the ABC concept, it was built along the railway line leading to the capital and the location of the railway station became the origin of the new city centre. However, with respect to the lack of infrastructure ensuring work for residents, the city structure did not fully realise the concept rules. Nevertheless, Täby became the city where the residential development of different forms like individual single family houses, low multi-family complexes and large residential ones were realised [11, p. 156].

Architectural establishments with monumental bodies placed on curvilinear projections, which are rarely used in this kind of realisations, are distinguished among the variety of residential development forms. Located south-east of the city centre, a complex known as Grindtorp, was built in the years 1964–1966. Architects Sune Lindström and Alf Bydén were the authors of the project [15, p. 301]. The shape of the buildings and their scale decided about the uniqueness of the complex (Fig. 3a). There are five

⁸ Dane z czerwca 2014 r., www.taby.se [data dostępu: 20.08.2014].

Il. 3. Täby, zespół Grindtorp: a) plan sytuacyjny (opracowanie własne na podstawie Google Maps; data dostępu: 20.08.2014);
 b) fragment elewacji północnej jednego z wyższych budynków;
 c) kompozycja otworów okiennych na elewacji północnej jednego z niższych budynków (fot. A. Tomkiewicz)

Fig. 3. Täby, Grindtorp complex: a) position (own elaboration based on Google Maps; accessed: 20.08.2014); b) fragment of the northern facade of the higher buildings; c) window opening composition on the northern facade on one of the lower buildings (photo by A. Tomkiewicz)

ureczywistniała zasady tej koncepcji. Pomimo to Täby stało się miejscem realizacji zabudowy mieszkaniowej o różnorodnych formach: indywidualnych domów jednorodzinnych, zespołów niskich domów wielorodzinnych oraz wielkich założeń mieszkaniowych [11, s. 156].

Wśród różnorodności form zabudowy mieszkaniowej wyróżniają się zespoły o monumentalnych bryłach założonych na rzutach krzywoliniowych, rzadko spotykanych w tego rodzaju realizacjach. Należy do nich położone na południowy wschód od centrum założenie o nazwie Grindtorp, które powstało w latach 1964–1966. Autorami projektu byli architekci Sune Lindström i Alf Bydén [15, s. 301]. O wyjątkowości zespołu decyduje ukształtowanie budynków i ich skala (il. 3a). Jest to pięć obiektów opisanych na wycinkach dwóch współśrodkowych, zbliżonych do elips krzywych. Naprzemiennie położone budynki 4- i 12-kondygnacyjne pomieściły 1548 mieszkań przeznaczonych dla 5 tysięcy osób. Ze względu na gabaryty budynków (wyższe ukształtowane są na łuku o długości ok. 450 m) i położenie w otwartym krajobrazie zespół ten nabiera cech monumentalnych [16, s. 20].

O charakterze tego założenia decydują również, poza kształtem rzutów i skalą obiektów, elewacje budynków. Zostały one zakomponowane w zróżnicowany sposób, w zależności od stron świata. Od strony południowej wprowadzono wyrazistą tektonikę. W niższych budynkach zastosowano głębokie loggie przypominające jednolite raster nałożone na ścianę zewnętrzną. Ciągłość rastra na elewacjach wyższych domów została przerwana przez rezygnację z części balkonów. W ten sposób powstał regularny rysunek podziałów i urozmaicenie jednorodnego rastra. Dzięki tym zabiegom na fasady monumentalnego założenia wprowadzony został bogaty światłocień. Na elewacjach północnych artykulacja balkonami czy loggiami została znacznie ograniczona. W wyższych domach dominują poziome pasy okien, a w niższych rytmiczne kompozycje otworów okiennych o różnych proporcjach i rozmiarach (il. 3b, c).

buildings circumscribed in sectors of two concentric curves, similar to ellipses. There are 1548 flats for 5,000 residents in alternatively located 4- and 12-storey buildings. It acquires monumental features due to the overall dimensions of the buildings (higher buildings are circumscribed on the arch of the length of about 450 m) and the location in the open landscape [16, p. 20].

Apart from the shape of projections and the scale of the buildings, the facades of the buildings also decide about their character. They were composed in a varied way, according to the quarters of the globe. From the southern side a distinct tectonic was used. Deep loggias, which look like a homogenous raster placed on the exterior wall, were used in lower buildings. The continuation of the raster placed on the facade of the higher buildings was interrupted by the lack of some balconies. That is how the regular picture of divisions and the variety of homogenous raster was created. Thanks to these endeavours, a rich chiaroscuro was introduced on the facades of the monumental complex. On the northern facades the articulation of balconies or loggias was significantly reduced. In higher buildings, horizontal belts of windows dominate, whereas in the lower buildings, there are rhythmical compositions of window openings of different proportions and sizes (Fig. 3b, c).

Green areas are a significant element of this estate. The buildings are circumscribed in concentric separating interior spaces intended mainly for pedestrian traffic⁹. There is a green area of various forms between the buildings (Fig. 4). There are low forms of ornamental green with places for relaxation and entertainment, equipped with elements of small architecture, closest to the entrances. There is a naturally shaped forest on the rocky hill, in the interior courtyard.

⁹ Some parts of the car parks operating the complex were placed in its interior. However, pedestrian precincts and circular drives are created to minimise collisions of different kind of traffic.

Il. 4. Täby, zespół Grindtorp
(fot. A. Tomkiewicz)

Fig. 4. Täby, Grindtorp complex
(photo by A. Tomkiewicz)

Znaczącym elementem tego osiedla są tereny zieleni. Oparte na współśrodkowych rzutach budynki wydzielają wewnętrzne przestrzenie przeznaczone przede wszystkim dla ruchu pieszego⁹. Pomiędzy domy wprowadzona została zielen w różnorodnych formach (il. 4). Najbliżej wejść do budynków dominują niskie formy ozdobne z miejscami odpoczynku i rekreacji wyposażonymi w elementy małej architektury. W obrębie wewnętrznego dziedzińca pozostawiony został naturalnie ukształtowany las na skalistym wzniesieniu.

Zespół Grindtorp jest realizacją założeń monumentalizmu lat 60. XX w. Za sprawą potężnej skali obiektów i ich położenia w otwartym krajobrazie osiedle to wyróżnia się w sylwecie Täby. Krzywoliniowa forma domów stała się jednym ze znaków rozpoznawczych miasta.

Osiedle Tysiąclecia w Katowicach

Katowice to stosunkowo młode miasto intensywnie rozwinięte w wyniku XIX- i XX-wiecznej industrializacji. Ciężki przemysł wydobywczy i przetwórczy dały podstawy do rozwoju całej przemysłowej konurbacji. Jej główny ośrodek, jakim stały się Katowice, poddano rozbudowie struktur miejskich w okresie powstania i ewolucji modernistycznych koncepcji w urbanistyce i architekturze. Dlatego w naturalny sposób miasto stało się miejscem realizacji nowoczesnych strategii, zarówno w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej.

Wśród wielu znakomitych realizacji powojennego modernizmu w strukturze przestrzennej Katowic wyróżnia się osiedle Tysiąclecia. Jest ono największym tego rodzaju założeniem i znajduje się w północno-zachodniej części miasta, pomiędzy Parkiem Śląskim¹⁰ a doliną rzeki Rawy. Zespół ten powstał w oparciu o projekt autorstwa architektów Henryka B. Buszki, Aleksandra L. Franty, Mariana Dziewońskiego i Tadeusza Szewczyka. Decyzja o jego budowie zapadła w 1959 r., a realizacja trwała do lat 80. Koncepcja osiedla powstała jako jedna z odpowiedzi na powojenne próby deglomeracji konurbacji górnośląskiej. Deglomeracja GOP-u zakładała utrzymanie

The Grindtorp complex is the realisation of monumentalism records from the 1960s. With respect to the huge scale of the buildings and their location in the open landscape, it is distinguished in the Täby silhouette. The curvilinear form of the buildings became one of the landmarks of the city.

The Tysiąclecie housing estate in Katowice

Katowice is quite a young city, developed intensively as the result of the 19th and the 20th century industrialization. The whole industrialised conurbation developed on the basis of the extracting and manufacturing industry. Katowice became its main urban centre, where city structures were developed in the period of creating and evolving of modernist concepts in architecture and urban planning. That is why, the city naturally became a place where modern strategies were realised, both in the interwar period and after World War II.

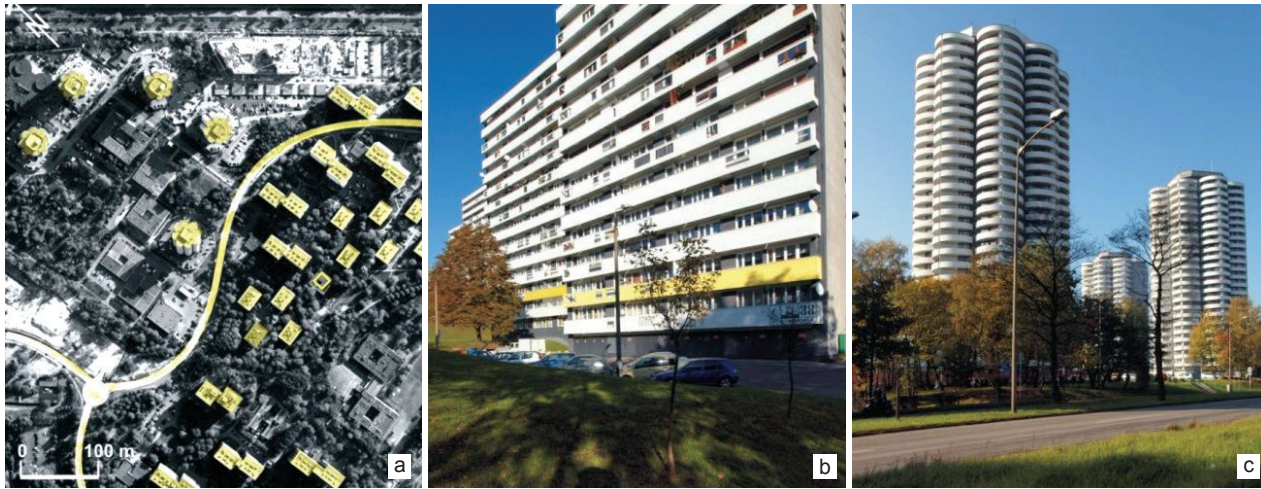
The Tysiąclecie housing estate is distinguished among many outstanding realisations of the post-war modernism in the spatial structure of Katowice. It is the biggest complex of its kind, located in the north-west part of the city, between the Silesia Park¹⁰ and the Rawa river. The project of architects: Henryk B. Buszko, Aleksander L. Franta, Marian Dziewoński and Tadeusz Szewczyk was the basis of this architectural establishment building. 1959 was the time of a decision to start building it, and the realisation lasted till the 1980s. The housing estate concept was one of the answers to the after the war attempts of deglomeration of Upper Silesia conurbation. GOP (the Upper Silesian Industrial Region) deglomeration assumed that the industrial character of the conurbation core would be maintained when the residential function would be realised in satellite cities-sleeping rooms¹¹. However, it was decided to develop a complex of cities and in this way to develop residential infrastructure. Within the designing process of the housing estate in Katowice, the division into the Lower and Upper Tysiąclecie with a service centre with sales and service pavilions was created. The housing estate was anticipated for about 30,000 residents [17, pp. 463–464] whereas

⁹ Część parkingów obsługujących zespół wprowadzona została do jego wnętrza. Jednak drogi piesze i dojazdy kołowe są tak ukształtowane, że zminimalizować kolizję różnych form ruchu.

¹⁰ Dawniej Wojewódzki Parki Kultury i Wypoczynku.

¹⁰ Former Park of Culture and Recreation.

¹¹ The building of Nowe Tychy, Łabędy and Pyskowice near Gliwice are the effect of partially realising this postulate.

Il. 5. Katowice, osiedle Tysiąclecia: a) plan sytuacyjny (fragment; opracowanie własne na podstawie Google Maps; data dostępu: 9.04.2015); b) detal elewacji; c) wysokościowce, tzw. kukurydze (fot. A. Tomkiewicz)

Fig. 5. Katowice, Tysiąclecie housing estate: a) position (fragment; own elaboration based on Google Maps; accessed: 9.04.2015); b) facade detail; c) skyscrapers known as “corns” (photo by A. Tomkiewicz)

przemysłowego charakteru rdzenia konurbacji. Jednocześnie funkcja mieszkaniowa realizowana miała być w satelitarnych miastach-sypialniach¹¹. Zdecydowano jednak o dalszym rozwoju zespołu miast, w ten sposób przesądając o rozbudowie infrastruktury mieszkaniowej. W ramach procesu projektowego katowickiego osiedla wykrystalizował się podział na Dolne i Górne Tysiąclecie oraz centrum z pawilonami handlowymi i usługowymi. Osiedle przewidziane zostało docelowo na mniej więcej 30 tysięcy osób [17, s. 463–464], a współcześnie zamieszkiwane jest przez niespełna 23 tysiące [18]. Projekt założenia uwzględniał podnoszone w tym czasie, szczególnie na Górnym Śląsku, postulaty zapewnienia dobrego przewietrzania nowo powstałych dzielnic oraz kształtowania dobrych warunków zamieszkania dla zwiększającej się populacji miast GOP-u. Wprowadzone rozwiązania wynikały również z konieczności uwzględnienia wpływu eksploatacji górniczej [5, s. 105]. W efekcie powstała luźna i w głównej mierze wysoka zabudowa (il. 5a).

Indywidualny charakter osiedla wynika z zastosowania spójnej koncepcji kompozycyjnej. Sylwetę założenia tworzą bloki o wysokości 14–21 kondygnacji. Bryłę każdego z nich tworzy połączenie dwóch prostopadłościów przesuniętych względem siebie. Na styku obu części przez wprowadzenie dużych płaszczyzn przeszkleń wyraźnie zaznaczony został trzon komunikacyjny¹². Na dłuższe elewacje budynków nałożono regularny rytm po-

today there are about 23,000 residents [18]. Its design took into account postulates, proposed especially for Upper Silesia such as ensuring good airing of residential districts and forming good living conditions for the increasing population of GOP. The introduced solutions were the effect of the necessity of taking into account the influence of mining exploitation [5, pp. 105]. As a result a loose and mainly high residential development was created (Fig. 5a).

The individual character of the housing estate results from the use of a coherent compositional concept. Residential 14- and 21-storey blocks create the silhouette. The body of each block is created by joining two cuboids aligned with respect to each other. The communication core was clearly emphasised at the joint of two parts, by using big glass surfaces¹². There was a regular rhythm of horizontal lines of concrete slabs restricting balconies on longer facades of the buildings. A white, smooth workmanship of balconies is in contrast to dark strips of the windows (Fig. 5b). Five skyscrapers which prevail over the whole housing estate were built according to a similar rule. 18- and 26-storey buildings, known as “corns”, were built at the joint of Upper and Lower Tysiąclecie. Their characteristic bodies¹³ are the result of using a projection similar to the 8-point star and balconies circumscribed on the circle sector (Fig. 5c). The regular rhythm of clear horizontal divisions was created by pale strips of full slabs of balustrades. One of the most important features of the housing estate was created in this way (Fig. 6) [11, pp. 181–187], [14, pp. 409–410].

¹¹ Postulat ten został tylko częściowo zrealizowany, a efektem tego było powstanie Nowych Tychów, budowa podgliwickich Łabęd i Pyskowiec.

¹² W przypadku pojedynczych budynków w miejscu trzonów komunikacyjnych umieszczone zostały przeszklone łączniki rozmieszczone co trzecią kondygnację. Od kilkunastu lat trwa proces modernizacji osiedla. Jednym z podejmowanych działań jest zastępowanie przeszkleń w trzonach komunikacyjnych nieprzezroczystymi przegrodami z równomiernie rozmieszczonymi niedużymi oknami. Jednak zastosowanie intensywnych kolorów na tej części budynków zachowuje pierwotny zamysł podziału bryły na dwa elementy z komunikacyjnym trzonem pośrodku.

¹² In a case of single buildings, there are glazed catwalks every third storey instead of communication cores. The process of the housing estate modernisation has been lasting for several years. One of the actions taken is replacing the glazing in communication cores with opaque partitions with small windows uniformly arranged. However, using intensive colours on this part of the buildings maintains the original idea of dividing the body into two elements with the communication core in the middle.

¹³ Marina City Twin Towers in Chicago were the inspiration [17, p. 464].

Il. 6. Katowice,
osiedle Tysiąclecia
(fot. K. Tomkiewicz)

Fig. 6. Katowice,
Tysiąclecie housing estate
(photo by K. Tomkiewicz)

ziomych linii płyt ograniczających balkony. Białe, gładkie wykończenie balkonów kontrastuje z ciemnymi pasami okien (il. 5b). Podobna zasada zastosowana została przy realizacji dominujących nad całym osiedlem pięciu wysokościowców. Znane jako „kukurydze” 18–26-kondygnacyjne budynki powstały na styku Tysiąclecia Dolnego i Górnego. Ich charakterystyczne bryły¹³ są wynikiem zastosowania rzutu zbliżonego do 8-ramiennej gwiazdy i balkonów założonych na wycinku koła (il. 5c). Jasne pasy pełnych płyt balustrad tworzą regularny rytm wyraźnych poziomych podziałów. W ten sposób ukształtowana została jedna z ważniejszych cech wpływających na charakter osiedla (il. 6) [11, s. 181–187], [14, s. 409–410].

Zgodnie z modernistycznymi strategiami kształtowania zabudowy mieszkaniowej wysokie domy Tysiąclecia otoczone zostały obszernymi terenami zieleni. Z kolei te stały się miejscem realizacji zaplecza usługowo-handlowego i edukacyjnego oraz powiązań pieszych. Skala założenia, spójna koncepcja kompozycyjna i eksponowane położenie w strukturze miasta sprawiły, że osiedle to współtworzy charakterystyczny wizerunek Katowic jako miasta modernistycznego.

Podsumowanie i wnioski

Osiedle Tysiąclecia jest jednym z wielu tego rodzaju założeń powstałych w okresie powojennego modernizmu w całej Europie. Zespół ten wyraźnie wyróżnia się na tle większości polskich realizacji socmodernizmu, którym zarzuca się odejście od wartości estetycznych na rzecz wymogów technologicznych. Pomimo konieczności zastosowania uprzemysłowionych metod budownictwa, minimalizacji kosztów inwestycji i zwiększenia tempa realizacji twórcy Tysiąclecia uzyskali oryginalny efekt estetyczny. Na wyjątkowość osiedla wskazuje podobieństwo do wybranych przykładów europejskich – osiedla Beaulieu-Le Rond-Point i zespołu Grindtorp – w takich zakresach jak:

– eksponowane położenie w strukturze miasta: w Saint-Étienne jest to położenie na wzgórzu, w Täby i Katowicach na rozległych terenach otwartych,

High buildings in the Tysiąclecie housing estate were surrounded by large green areas, according to modernist strategies of shaping residential development, where there are the retail services, educational infrastructure and pedestrian areas. This housing estate has contributed to the characteristic image of Katowice as a modernist city, because of the scale of the architectural establishment, the coherent compositional concept and the prominent location in the city structure.

Summary and conclusions

The Tysiąclecie housing estate is one of many kinds of complexes which were built in the post-war modernism in the whole of Europe. It is visibly distinguished against the background of most Polish socmodernism realisations which depart from aesthetical values in favour of technological requirements. The authors of the Tysiąclecie gained the original aesthetical effect despite the necessity of using industrialised construction methods, investment costs minimisation and increasing the phase of realisation. The uniqueness of the housing estate is shown in the similarity to selected European examples Beaulieu – Le Rond-Point housing estate and Grindtorp complex – within the range of:

– a prominent location in the city structure: in Saint-Étienne the location is on a hill, in Täby and Katowice in vast open areas,

– a coherent housing estate composition: in Saint-Étienne the development was shaped in the form of an outspread fan on a slope of a hill with the tower block as a dominant; in Täby large bodies of the buildings were circumscribed in concentric curves; in Katowice, the complex of five skyscrapers known as “corns”, dominates among regularly located perpendicular cuboid blocks,

– architectural details deciding about the composition of massive elevations of simple blocks: in Saint-Étienne these are perforated concrete slabs restricting loggias and individually shaped entrance areas; in Täby this is a regular, deep raster of balconies; in Katowice there are full plates of balconies creating regular horizontal strips,

– surroundings of free-standing development: open areas filled with varied forms of arranged green.

¹³ Inspiracją były bliźniacze wieże Marina City w Chicago [17, s. 464].

– spójna kompozycja osiedla: w Saint-Étienne zabudowa ukształtowana została w formie wachlarza rozpostartego na zboczu wzgórza z dominantą w postaci wieżowego punktowca; w Täby potężne bryły domów założone zostały na współśrodkowych krzywych; w Katowicach wśród równomiernie rozmieszczonych prostopadłościennych bloków dominuje zespół pięciu wysokościowców, tzw. kukurydz,

– detale architektoniczne decydujące o kompozycji elewacji masywnych, prostych brył: w Saint-Étienne są to perforowane płyty betonowe ograniczające loggie oraz indywidualnie kształtowane strefy wejściowe; w Täby jest to regularny głęboki raster balkonów; w Katowicach są to pełne płyty balkonów tworzące regularne poziome pasy,

– otoczenie wolnostojącej zabudowy: otwarte tereny wypełnione różnorodnymi formami zieleni urządzonej.

Poddane analizom przykłady stanowiły realizację modelowego rozwiązania okresu modernizmu, jakim był wielokondygnacyjny budynek wielorodzinny otoczony zielenią. Dążenie projektantów do zapewnienia mieszkańcom [...] „podstawowych radości” nieba, drzew i światła, w połączeniu z poszukiwaniem indywidualnego charakteru zabudowy uwidoczniło się w powstaniu kompozycyjnie spójnych zespołów. Ze względu na walory estetyczne, skalę realizacji i ich lokalizację w strukturze miasta zaprezentowane założenia stanowią ważny element wizerunku każdego z tych miast.

W podsumowaniu przeprowadzonych analiz nasuwa się jeszcze jeden istotny wniosek. Przykłady: francuski i szwedzki dowodzą rosnącego zainteresowania wartościami, jakie prezentują modernistyczne obiekty powstałe po II wojnie światowej. Osiedle Beaulieu – Le Rond-Point oznaczone zostało etykietą „Patrimoine du XXe siècle” i w ten sposób uznane za wartę szczególnej uwagi. Działanie to ma ułatwić rozpowszechnianie wiedzy na temat dorobku XX w. wśród profesjonalistów, a także ogółu społeczeństwa. Informacje na temat zespołu Grindtorp dostępne są w publikacjach naukowych i popularyzatorskich. Jednocześnie oba osiedla zostały pieczołowicie odnowione, z zachowaniem oryginalnego detalu. W ten sposób utrzymano pierwotny zamysł estetyczny, co wpływa na pozytywny odbiór tych osiedli.

Dbałość o rozpowszechnianie wiedzy na temat głównych założeń, jakie towarzyszyły modernistycznym realizacjom, pozwala budować prawdziwy, pozbawiony stereotypowych uproszczeń obraz dorobku tego okresu. Większa znajomość tematu może wpłynąć na decyzje podejmowane w kwestii przekształceń ówczesnych realizacji i ich harmonijny rozwój. Jest to szczególnie ważne w sytuacji gwałtownego rozwoju zaplecza usługowego i dążenia do zabudowy wolnych terenów w obrębie osiedli.

The analysed examples were the realisation of the model solution of the modernism period, a multi-storey, multi-family building, surrounded by green areas. The aspiration of designers to ensure residents [...] “*basic happiness*” such as the sky, trees and light, together with searching for an individual character of the development became apparent when compositionally coherent architectural establishments were created. The ones presented are a very important element of each of the cities’ image due to aesthetical values, realisation scale and their location in the city structure.

There is one more essential conclusion. The increased interest in values presented by modernist objects built after World War II is proved by French and Swedish examples. Beaulieu – Le Rond-Point housing estate acquired the label of “Patrimoine du XXe siècle” and so is acknowledged as being worth special notice. This action tends to enable professionals and other people to disseminate the knowledge about the 20th century output. Information about the Grindtorp complex are available in scientific and popularizing publications. What is more, both housing estates have been carefully renovated, maintaining the original detail so as to keep the primordial aesthetical idea, and to obtain a positive reception of these estates.

Careful spreading of the knowledge of the main assumptions which accompanied modernist realisations, allows us to create a real image of the output of this period, without stereotypical simplifications. A greater knowledge about this subject may influence better decisions about reshaping those realisations and their harmonious development. This is significantly important when a rapid development of retail infrastructure takes place and the aspiration of building in free areas within the housing estates.

Translated by
Anna Włodarczyk-Czubak

Bibliografia/References

- [1] Niezabitowska E.D., *Metody i techniki badawcze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014.
[2] Niezabitowski A., *Nowa forma w architekturze Katowic dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] E. Chojecka (red.), *Z dziejów sztuki Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 494, Katowice 1982, 19–25.

- [3] Niezabitowski A., *Architectonics – a system of exploring architectural forms in spatial categories*, „ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research” 2009, Vol. 1, Iss. 2, 92–129.
[4] Caldenby C., *From Cradle to Grave. Living and Dying in the Urban Modernity*, [w:] C. Caldenby, O. Wedeburnn (ed.), *Living and Dying in the Urban Modernity. Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Latvia,*

- Lithuania, Norway, Sweden: Nordic-Baltic Experiences*, Docomomo, Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, 2010, 5–17.
- [5] Franta A., *Przemiany w architekturze Górnego Śląska ostatniego siedemdziesięciolecia*, [w:] J. Boberski, J. Badner, J. Gottfried i wsp. (red.), *70 lat działalności organizacji architektonicznych na Górnym Śląsku*, Muzeum Śląskie, Katowice 1998, 97–116.
- [6] Crowley D., *Socmodernizm a architektura czasu wolnego i rekreacji w Europie Środkowo-Wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] J. Purchla (red.), *Florencja i Kraków wobec dziedzictwa*, Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków, Kraków 2008, 227–253.
- [7] Basista A., *Betonowe dziedzictwo. Architektura w Polsce czasów komunizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków 2001.
- [8] Mumford E., *CIAM discourse on urbanism, 1928–1960*, The MIT Press, Cambridge–London 2000.
- [9] Woźniczka Z., *Katowice 1945–1950. Pierwsze powojenne lata. Polityka – społeczeństwo – kultura*, Muzeum Historii Katowic, Katowice 2004.
- [10] Wojewódzki Urząd Statystyczny w Katowicach, *Rocznik statystyczny województwa katowickiego*, R. 12, Katowice 1988.
- [11] Tomkiewicz A., *Determinanty modernizmu w rozwoju przestrzennym Katowic na tle przykładów europejskich*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2016.
- [12] Kaddour R., Sanquer C., Turgeon A., Beaulieu. *Patrimoine urbain du XXe siècle*, Ville de Saint-Étienne, Saint-Étienne 2005.
- [13] Kaddour R., Gras P., Payen C., *HLM et patrimoine. L'héritage de l'habitat social dans la Loire*, Lieux Dits 2008.
- [14] Tomkiewicz A., *Wielorodzinnna zabudowa mieszkaniowa Katowic na tle europejskiej architektury modernistycznej. Wybrane przykłady*, [w:] J. Bzówka (red.), *Współczesny stan wiedzy w inżynierii lądowej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015, 405–412.
- [15] Hultin O., Johansson B.O., Martelius J. i wsp., *The complete guide to architecture in Stockholm*, Arkitektur Forlag, Stockholm 2009.
- [16] Roos B., Gelotte H., *Hej Bostad – om bostadsbyggande i Storstockholm 1961–1975*, Länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholm 2004.
- [17] Kozina I., *Obok tyskiego eksperymentu*, [w:] E. Chojecka (red.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Muzeum Śląskie, Katowice 2009, 463–464.
- [18] Bartoszek A., Czekał K., Trawkowska D. (red.), *Diagnoza problemów społecznych i monitoring polityki społecznej dla aktywizacji zasobów ludzkich w Katowicach*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2012.

Artykuł powstał w ramach projektu pt. „Modernist determinants in the spatial development of Katowice” realizowanego i finansowanego w ramach Funduszy Małych Grantów Polsko-Norweskiej Współpracy Badawczej (umowa nr Pol-Nor/210296/67/2013, modernizmkatowic.polsl.pl).

The article was written within the project “Modernist determinants in the spatial development of Katowice” realized and financed within the Small Grant Scheme of the Polish-Norwegian Research Programme (The agreement no. Pol-Nor/210296/67/2013, modernizmkatowic.polsl.pl).

Streszczenie

Modernistyczna koncepcja miasta funkcjonalnego i odpowiadający jej model wielokondygnacyjnego budynku wielorodzinnego zdecydowały o kierunku rozwoju miast europejskich w 2. połowie XX w. Działania w tym zakresie podejmowane po II wojnie światowej realizowały zapisy Karty Ateńskiej i postulaty wypracowane przez Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej. Stanowiły one próbę naprawy sytuacji przestrzennej ośrodków dotkniętych gwałtowną industrializacją i zniszczeniami wojennymi.

Celem pracy jest wskazanie wpływów powojennego modernizmu na przestrzeń miejską Katowic. Skala przeprowadzonych interwencji oraz wartości estetyczne ówczesnych realizacji w sposób zdecydowany wpłynęły na oblicze miasta. Działający w Katowicach architekci wykazali szczególną dbałość o nowoczesną formę i indywidualny charakter nowych inwestycji. Powstałe w tym czasie osiedla mieszkaniowe wpisują się w główne tendencje kształtowania zabudowy wielorodzinnej w Polsce w 2. połowie XX w. Jednocześnie stanowią ważny element dorobku europejskiego modernizmu. Wskazują na to analogie w sposobie kształtowania całych założeń i pojedynczych budynków. Potwierdzeniem tych zależności są wnioski wynikające z analiz porównawczych osiedla Tysiąclecia w Katowicach z wybranymi przykładami europejskimi: osiedlem Beaulieu – Le Rond-Point we francuskim Saint-Étienne i zespołem Grindtorp w szwedzkim Täby.

W oparciu o metodę morfologiczną w artykule scharakteryzowane zostały cechy kompozycyjne głównych elementów składowych zabudowy osiedli wskazanych do badań: sylweta całych założeń, forma budynków mieszkalnych i ich relacje z otoczeniem, detal architektoniczny. Analizy porównawcze wykazały, że zbadane cechy osiedla Tysiąclecia w Katowicach zachowują charakterystyczne analogie do osiedli modernistycznych zbudowanych po II wojnie światowej w miastach zachodniej Europy.

Słowa kluczowe: architektura osiedli, powojenny modernizm, socmodernizm, katowicki modernizm

Abstract

The modernist concept of a functional city and an equivalent model of the multi-storey and multi-family building decided about the direction of the European cities' development in the second part of the 20th century. Actions taken after World War II realised the Athens Charter records and postulates of the International Congresses of Modern Architecture. They were an attempt to improve the spatial situation of centres affected with rapid industrialization and war damages.

The aim of the paper is to show the influences of the post-war modernism on the city space of Katowice. The city image was decisively influenced by the scale of interventions and aesthetical values of the realisations. Architects who worked in Katowice especially took care of the modern form and an individual character of new investments. Housing estates which came into being at that time entered into the main tendencies of shaping multi-family development in Poland in the second half of the 20th century. At the same time they determine an important element of the European modernism achievements. This is shown by analogies in the way of shaping whole complexes and single buildings. Results from comparative analyses of the Tysiąclecie housing estate in Katowice with selected European examples: Beaulieu – Le Rond-Point housing estate in Saint-Étienne in France and the Grindtorp complex in Täby in Sweden, confirmed these relationships.

The compositional features of the main integral elements of housing estates' development were indicated in the research: complexes silhouette, the form of residential buildings and their relationships with the surroundings, and architectural detail, were characterised on the basis of the morphological method. Comparable analyses showed that researched features of the Tysiąclecie housing estate in Katowice have characteristic analogies to modernist housing estates built after World War II in the cities of western Europe.

Key words: architecture of housing estates, post-war modernism, socmodernism, modernism in Katowice

Herb rodziny Herbersteinów
z wnętrza grotty w Gorzanowie
(fot. M. Jagiełło, 2016)

Coat of arms of Herberstein family
from the Gorzanów grotto interior
(photo by M. Jagiełło, 2016)